

ОСОБЛИВА ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО І ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ (ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ)

Біологічне і ландшафтне різноманіття України - одна з наших найбільших цінностей. Воно дісталось нам у спадщину після тисячоліть еволюції і пов'язане з іншими природними системами світу. Ми несемо спільну відповідальність за те, щоб передати цю спадщину прийдешнім поколінням у вигляді різноманітної і сталої системи. Однак природне різноманіття України швидко і безперервно виснажується. Цінні і характерні середовища існування несуть значні втрати, які призводять до зменшення різноманіття, чисельності та ареалів багатьох видів рослин та тварин, середовищ існування та ландшафтів.

Створилася загроза таким традиційним антропогенним ландшафтам, природним і напівприродним середовищам існування, як приморські зони, райони морів, заболочені землі, ліси, гірські райони, пасовища; під загрозою зникнення опинилася також велика кількість видів дикорослих рослин і диких тварин. Найпомітніші причини цього - зміни в землекористуванні, зменшення площ природних угідь та їх фрагментація.

Задля збереження понад 50 країн світу (у тому числі й Україна) приєдналися до Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, яка була прийнята в Софії 23-25 жовтня 1995 р.[10] Підписання цього документа передбачило для України чіткий план дій до 2016 року. З метою зменшення гостроти проблеми біологічного та ландшафтного різноманіття в загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України були закладені такі механізми, як:

- обґрунтування та опрацювання організаційних, економічних, науково-практичних та інших заходів щодо забезпечення процесу формування та захисту екологічної мережі;

- оптимізація площі, структури, стану елементів екологічної мережі, підвищення статусу їх охорони;

- резервування та подальше надання статусу заповідним територіям, багатим на біорізноманіття, особливо старовіковим природним угрупованням, прирусловим, гірським і байрачним лісам, цілиним землям, типовим та унікальним екосистемам і ландшафтам, середовищам існування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин, геологічним утворенням, еталонним типам ґрунтів тощо;

- оптимізація площ сільськогосподарських угідь та зменшення ступеня їх розораності;

- екологічне оздоровлення природних територій та акваторій, особливо витоків річок, розроблення та реалізація заходів щодо збереження прибережних ландшафтів Азовського і Чорного морів;

- стале управління позитивним потенціалом біологічного різноманіття шляхом оптимального використання соціальних та економічних можливостей на національному і регіональному рівнях;

- здійснення цільових заходів, що відповідають потребам збереження різних типів екосистем (гірських, степових, лучних, прибережно-морських, морських, річкових, заплавлених, озерних, болотних, лісових) та базуються на правових і фінансових можливостях природокористувачів та органів державної влади.[3]

У рамках цієї стратегії вітчизняними вченими було проведено комплекс фундаментальних досліджень, що стало вагомим внеском у розвиток природничих, правових та інших наук в Україні, дозволило сформулювати сучасні наукові й організаційні засади збереження біологічного різноманіття, забезпечити їх широке впровадження в державі. Були розроблені принципи формування та оптимізації системи природно-

заповідного фонду України, проаналізовано їх географічну мережу в міжнародному, державному та регіональному аспектах, опрацьовано правові аспекти концепції сталого розвитку, що базується на збалансованому поєднанні економічної, соціальної та екологічної складових розвитку в довгостроковому контексті. Теоретично обґрунтовані перспективи України в законодавчому та інституційному забезпеченні впровадження відповідної концепції з акцентом на збереженні біотичного та іншого природного різноманіття. Обґрунтовано необхідність ратифікації Україною основних міжнародних договорів у сфері збереження біорізноманіття, механізмів їх реалізації та правових засад інтеграції нашої держави до системи міжнародного співробітництва.

Сучасна наукова думка доводить, що особливості біорізноманіття, ландшафтів та інших природних систем є істотним фактором формування менталітету нації, духовні особливості якої сформовані великою мірою під впливом особливостей біорізноманіття як історичного регіонального життєвого середовища, елементу довкілля. [12] Також, на нашу думку, стан та рівень збереження біорізноманіття визначає стійкість та стабільність розвитку біосфери. Цей розвиток і зумовлює одночасно стабільність людської спільноти. Отже, як екофонд, так і ценофонд є великою економічною, культурною та соціальною цінністю.

Відомо, що реально охорона біорізноманіття здійснюється в Україні на природно-заповідних територіях, насамперед у заповідниках (які були традиційною формою охорони в колишньому Радянському Союзі) та у національних природних парках, система яких розвинена в Європі та в усьому світі. З позицій сталого екологічно збалансованого розвитку основною повинна бути концепція того, що стратегія людської діяльності має орієнтуватися на максимізацію збереження природних ресурсів та мінімізацію втручань у біосферу.

Проте, якою важливою б не була проблема збереження біологічного і ландшафтного різноманіття України, завдання, передбачені як Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, так і Концепцією збереження біологічного різноманіття України, так і залишаються не виконаними.

По-перше, не налагоджено систему державного управління заповідниками, а точніше, немає єдиного центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини та не створено органів охорони культурної спадщини на регіональному рівні - в обласних (крім Закарпатської і Одеської областей) та Севастопольській міській державних адміністраціях. На сьогодні функції управління заповідниками здійснюють: Міністерство культури і мистецтв (1 заповідник), Державна служба охорони культурної спадщини (9), Державний комітет з будівництва та архітектури (8), Національна академія наук (1) та місцеві органи влади (40). Підпорядкованість заповідників різним органам влади позначилася на стані фінансування. Так, внаслідок фінансування заповідників у 2002-2004 роках за залишковим принципом вони були забезпечені бюджетними коштами від потреби у таких пропорціях: 62 % - заповідники Держбуду; менше ніж 30 % - заповідники Державної служби охорони культурної спадщини; на 12 % - видатки на паспортизацію, інвентаризацію та реставрацію пам'яток архітектури.[13] Це негативно вплинуло на виконання планових завдань діяльності заповідників та збереження пам'яток.

По-друге, до цього часу не визначено межі території заповідників та не оформлено права на володіння земельними ділянками, де розташовані заповідники. Процес оформлення актів на постійне користування земельними ділянками гальмується через відсутність у заповідників коштів та зволікання органів самоврядування з оформленням права володіння земельними ділянками, що дозволяє органам місцевого самоврядування вилучати землі заповідників.

По-третє, статистична звітність за згаданою формою не відбиває кількісних та якісних характеристик територій і природних об'єктів. Це унеможливило проведення аналізу та здійснення оцінки стану й напрямку розвитку відповідних об'єктів і природно-заповідного фонду в цілому. Те саме стосується видів їхньої діяльності, що мають служити джерелами одержання власних коштів, необхідних для здійснення заходів щодо охорони, раціонального використання та відтворення відповідних територій, природних об'єктів і ресурсів: наукової, природоохоронної, туристично-екскурсійної, рекламно-видавничої та інших видів діяльності, передбачених у Законі «Про природно-заповідний фонд України».

Якщо конкретніше, то можна навести такий приклад незадовільної роботи по виконанню стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття України.

До 2015 року планується створити 29 нових національних парків та 6 біосферних заповідників. Окремо згадуються (й окремо фінансуються) ще один біосферний та три природні заповідники, а також одинадцять національних парків, що увійшли до затвердженої Верховною Радою ще у лютому 1997 р. «Національної програми екологічного оздоровлення Дніпра та покращення якості питної води». В цілому, після створення нових та розширення існуючих об'єктів передбачається загальну площу заповідників та національних парків довести до 3 млн. гектарів, тобто збільшити втричі! На створення та розширення заповідників та національних парків планується витратити 7 410 тис. гривень.[3] У цілому ж на Програму «Національна екомережа» відведено 43 610 тис. гривень, у тому числі 22 670 тис. - з бюджету, 11 740 тис. - з позабюджетних фондів й 9 200 тис. - з грантів міжнародних організацій.[11] Згідно з цією програмою перші чотири національні парки, а також Старогутський біосферний заповідник та два природні заповідники мусили бути створені вже у 2002 році. А 2003 рік - це рік створення ще двох біосферних заповідників та чотирьох національних парків. На жаль, у 2000-2001 році нових заповідників чи національних парків створено не було. Площа існуючих також не збільшилася (виняток - заповідник «Медобори», що розширився на 67 гектарів). Під кінець 2001 року ситуація почала змінюватися на краще. У Волинській області було створено Черемський природний заповідник загальною площею 2975,7 га. А 14 травня 2002 року Президент підписав указ «Про створення Національного природного парку «Гуцульщина». Майбутній парк площею 32 тис. га буде розташований на території Косівського району Івано-Франківської області. Щоправда, цих об'єктів немає у переліку запланованих до створення згідно з програмою побудови екомережі. Лише у 2004 році було здійснено невелику частину цих планів.

Отже, на сьогодні маємо сімнадцять природних заповідників, чотири біосферні заповідники, дванадцять національних природних парків та більше шести з половиною тисяч нижчого рангу природно-заповідних територій. Усі види заповідних територій: заповідники, національні парки, заказники, заповідні урочища тощо становлять трохи більше чотирьох відсотків території України. А за рекомендаціями сучасної науки необхідно щонайменше десять.

Джерела та література:

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради, 1992. - № 34.
2. Закон України «Про екологічну мережу України» // Відомості Верховної Ради, 2004. - № 45.
3. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // Відомості Верховної Ради, 2000. - № 47.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України» від 12 травня 1997 р. № 439.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми комплексного розвитку Українського Приднуав'я на 2004-2010 роки» від 31 березня 2004 р. № 428.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року» від 8 лютого 2006 р. № 70-р.
7. Указ Президента України «Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» від 23 травня 2005 р. № 838/2005.
8. Указ Президента України «Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» від 12 вересня 2005 р. № 1238/2005.
9. А. Бобко. Сутінки в лісозаповідній справі // Дзеркало тижня. - 2001. - № 2 (326).
10. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 23-25 жовтня 1995 р., Софія // Портал Інформаційна Україна (www.iu.org.ua)
11. О. Листопад, Заповідники України - її національна гордість // Інформаційно-аналітичний бюлетень проекту «Київ-2003». - 2002. - № 2.
12. П. Мороз, Біорізноманіття і сталий розвиток // Дзеркало тижня. - 2005. - № 37 (565).
13. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів на збереження культурної спадщини у 2002-2004 роках // Головне контрольно-ревізійне управління України, 28 жовтня 2005 р.